

ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК: 94:026:27-789.5(477.82-2)

Оксана КАРЛІНА

СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ ЛУЦЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Стародруки бібліотеки Луцького єзуїтського колегіуму становлять цінне джерело для бібліопегістичних досліджень. Актуальною є підготовка наукового каталогу стародруків, який запровадить до наукового обігу багатий матеріал з історії монастирських бібліотек. У статті розглянуто тематичний репертуар бібліотеки Луцького єзуїтського колегіуму на підставі виявлених за провенієнціями книжок (близько 200 творів), які зберігаються у Державному архіві Волинської області. Основну частку фонду становлять книжки релігійної тематики XVII століття, що вийшли друком у різних містах Речі Посполитої, Франції і Німеччини.

Ключові слова: Луцький єзуїтський колегіум, бібліотека, книжковий репертуар, провенієнція, бібліопегістика.

Одним з активних чинників трансформаційних процесів, які переживала українська культура XVII століття, було єзуїтське шкільництво. Про його роль в історії України засвідчує, зокрема, той факт, що освіту в єзуїтських школах здобували такі видатні постаті, як Богдан Хмельницький, Лазар Баранович, Петро Могила, Мелетій Смотрицький і інші. З освітніми закладами єзуїтів генетично споріднені православні школи нового типу. Організаційні засади єзуїтського шкільництва узяла за зразок і Києво-Могилянська колегія. Цей численний католицький орден вплинув на розвиток не лише освіти, але й музики, архітектури й театрального мистецтва.

За останні роки зросла увага українських дослідників до історії Товариства Ісуса на наших землях. Вийшла друком перша монографія про його освітню діяльність¹, де розглянуто питання матеріального забезпечення єзуїтських колегій, принципи підготовки вчителів, реконструйовано склад учнів. Авторка – Тетяна Шевченко – успіх єзуїтських шкіл в Україні пов'язала з такими очевидними перевагами, як високий освітній рівень, досконале вивчення латинської мови та можливість здобути навички зразкової поведінки, адже добра єзуїтська освіта відіграла тоді роль соціального «ліфта».

¹Шевченко, Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI–середини XVII ст. / Тетяна Шевченко. – Львів: Свічадо, 2005. – 340 с. – (Видання Товариства Ісуса: Studia rationis 1).

Грунтовну працю Тетяни Шевченко доповнюють дослідження Сергія Серякова² й Наталі Яковенко³. Основні віхи історії і наповнення бібліотек Острозького і Кременецького єзуїтських колегіумів висвітлено в публікаціях Ірини Ціборовської-Римарович⁴ і Тетяни Мяскової⁵. Спробу реконструкції бібліотеки Львівського єзуїтського колегіуму за 1596–1773 роки здійснила Наталія Швець⁶. У згаданих працях подано історико-книгознавчу характеристику бібліотечного фонду навчальних закладів Товариства Ісуса, однак бібліотека Луцького єзуїтського колегіуму ще стала об'єктом ґрунтового вивчення у вітчизняному бібліотекознавстві.

Продуктивна діяльність освітнього закладу неможлива без бібліотеки, фонди якої віддзеркалюють перебіг і рівень організації навчання, культурні й наукові зв'язки інституції. Збірки давніх бібліотек, їхні окремі примірники несуть інформацію про людей, які писали книжки, користувалися й опікувалися ними, а також про долю друкованих наукових і літературних видань, їхню значимість і побутування. У колегіумах Товариства Ісуса бібліотека належала до обов'язкових і важливих елементів діяльності закладу. Статут єзуїтських шкіл зобов'язував провінціалів призначати на розвиток бібліотек сталий дохід, який не можна було використовувати для жодних інших цілей. На потребі закладати в колегіумах бібліотеки наголошувала й «Конституція» Товариства, адже без книжок учителі були, наче «солдати без зброї» (*milites inarmes*).

Луцький єзуїтський колегіум засновано 1608 року з фундації єпископа Мартина Шишковського, який надав єзуїтам чотири села. Спочатку вони

² Серяков, С. О. Єзуїтське шкільництво на землях Речі Посполитої у другій половині XVII ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / С. О. Серяков; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.

³ Учні Луцького й Острозького єзуїтських колегіумів у першій половині XVII століття (спроба «колективного портрета») / Наталія Яковенко // Яковенко, Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–початку XVIII століття. – Київ: Laurus, 2012. – С. 249–290.

⁴ Ціборовская-Римарович, И. Книги из библиотек иезуитских коллегий в фондах НБУВ: происхождение, исторические судьбы, пути поступления / И. О. Ціборовська-Римарович // Библиотеки национальных Академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития – Киев, 2008. – Вып. 6. – С. 413–416; Ціборовська-Римарович, І. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія та сучасний стан фонду / І. О. Ціборовська-Римарович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2009. – Вип. 13. – С. 378–392; Ціборовська-Римарович, І. Стародруки з бібліотеки Берестейського єзуїтського колегіуму в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / І. О. Ціборовська-Римарович // Берасцейскія кнігазборы: Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай каферэнцыі «Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання» (Брэст, 30–31 кастрычніка 2008 г.), складальнікі: А. М. Мяснянікіна, Т. С. Касенька. – Брэст, 2009. – С. 399–418; Ціборовська-Римарович, І. Бібліотека Кременецького єзуїтського колегіуму: історія, склад і зміст бібліотечного фонду / І. О. Ціборовська-Римарович // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / ред. випуску В. Бобчук. – Кременець, 2009. – С. 104–115.

⁵ Мяскова, Т. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму: історія виникнення, функціонування та сучасний стан / Т. С. Мяскова // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2007. – Вип. 11. – С. 122–135.

⁶ N. Szwec. Próba rekonstrukcji biblioteki lwowskiego kolegium jezuickiego. – Kraków, 2008. – Режим доступу: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/bazy bibliograficzne/pliki/lkj.pdf> [3.03.2012].

працювали в одній з каплиць кафедрального собору, а в 1639 році освятили збудований на кошти фундації костел св. Петра і Павла. Школу з класами граматики відкрито 1608 року в будинку біля дзвіниці, теж подарованому Шишковським. Через чотири роки до діючих класів було додано класи риторики. Наприкінці XVIII століття єзуїти звели двоповерховий будинок школи. Рівень навчання швидко зростає: у 1636–1638 роках запроваджено курс філософії для світських студентів, який безперервно існував упродовж 1688–1773 років. На час розпуску Товариства Ісуса в Луцькій школі функціонували класи теології, філософії і гуманістики. В 1614 році для руської молоді (*slavonicae linguae*) відкрито школу, де викладали читання, писання і арифметику давньоукраїнською мовою⁷. На думку дослідників у Луцькому колеґіумі ще до 1648 року могли навчатись 200–300 осіб (у тогочасних документах їх іменували студентами)⁸. Після розпуску Товариства Ісуса на матеріальній базі єзуїтського колеґіуму Едукаційна комісія відкрила власну школу, яка працювала до 1794 року⁹, а в умовах Російської імперії була перетворена на повітову¹⁰.

Луцький єзуїтський колеґіум володів багатою бібліотекою. Основу її становила книгозбірня єпископа Шишковського, яку він передав під час закладення школи. Фонд поповнили книжки від митрополита Вельміна Рутського. У 1648 році з міркувань безпеки бібліотеку вивезли до Торуня, де в 1656 році вона була пограбована. У 1678 році до бібліотеки додано книжки луцького каноніка Антонія Щуцького, а в 1701-му – з Гданська надійшло 28 томів *Bibliotheca Sanctorum Patrum*. Для поповнення фондів бібліотека від 1658 року мала в розпорядженні окремий фондус: луцький канонік, засновник монастиря отців боніфратерів, єзуїт Бальтазар Тишка¹¹ записав на неї 1000 злотих з річним процентом 100 злотих, згодом, наприкінці XVII століття, ця сума зросла до 4000 злотих з річним процентом 400 злотих¹².

Бібліотека Луцького колеґіуму розмістилася на другому поверсі монастирського комплексу поряд із театральною залою і помешканнями для учнів. У 1781 році книгозбірня постраждала внаслідок великої пожежі в місті. На момент ліквідації ордену – налічувала близько п'яти тисяч книжок, які потім були розпорошені. На жаль, відомості про її каталоги чи інвентарі відсутні¹³.

⁷ Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / Opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów. – Kraków, 1996. – S. 393.

⁸ Яковенко, Н., *op. cit.*, с. 251.

⁹ Див., наприклад: Raporty szkoły Dłówniej Koronnej o generalnych wizytach szkół Komisji Edukacji Narodowej: 1787–1793 / Wybrała i wstępem poprzedziła K. Mrozowska. – Wrocław etc.: Zakł. Narod. im. Osolińskich, 1981. – S. 4, 19, 39, 138.

¹⁰ ЦДІАУ, м. Київ. – Ф. 710, оп. 2, спр. 46. – Арк. 1-2; Спр. 71. – Арк. 85.

¹¹ Про добротинну діяльність Б. Тишки див.: Довбищенко, М. Подвижник християнського милосердя, луцький канонік Бальтазар Тишка / М. Довбищенко // Пресеминарії. Медієвістика, Історія церкви, науки, культури. – Київ, 2007. – Вип. 6. – С. 220–227.

¹² Encyklopedia wiedzy o Jezuitach, *op. cit.*, s. 393.

¹³ Ціборовська-Римарович, І. Стародруки як джерело до історії Луцька XVI–XVIII ст.: книги, бібліотеки, люди / І. О. Ціборовська-Римарович // Старий Луцьк: науково-інформаційний збірник / Луцький державний історико-культурний заповідник «Старий Луцьк». – Луцьк, 2010. – Вип. 6. – С. 138.

Про книжковий фонд бібліотеки колегіуму в Луцьку дає уявлення «Інвентар Луцької поезуїтської бібліотеки» (1787, 10 арк.), який упорядкував проректор Луцької академічної школи о. Едмунд Попель Брошньовський. Джерело містить дані про 1380 творів у 1880 томах. Навчальну літературу (367 назв у 583 томах) із книгозбірні колегіуму відібрали для потреб школи, що засвідчує каталог шкільної бібліотеки за 1788 рік¹⁴. Решта книжок була розпорочена і потрапила до бібліотеки місцевого кафедрального костелу й католицьких монастирів.

Свідчення про стан єзуїтської книгозбірні наприкінці ХІХ століття залишив історик церкви і права, етнограф Орест Левицький. У 1891 році він писав: «У двох залах розмішувалась давня колегіальна бібліотека, кілька тисяч томів якої дивом уціліли, попри неодноразові пожежі, яких зазнала будівля. На жаль, вона (бібліотека. – О. К.) невпорядкована, і тільки недавно почали укладати її каталоги. Нам вдалося познайомитися лише з однією частиною, що зберігається в головній бібліотечній залі; але й те, що ми встигли помітити під час побіжного огляду, переконало нас, що ця бібліотека заслуговує на повну увагу шанувальників книжкової старовини»¹⁵.

Близько 400 стародруків, що зберігаються у фондах Державного архіву Волинської області, походять із давніх бібліотек монастирів, духовних навчальних закладів і є цінним джерелом до вивчення історії культури й церкви, книги й бібліотек, що дозволяє реконструювати фонди книгозбірень, окреслити їх роль у діяльності монастирів і тим самим доповнити історії монастирських інституцій.

Імена власників книжок можна встановити за відповідними записами констатуючого характеру – провенієнціями. Останні, фіксуючи право власності, мали тоді юридичне значення, нині ж за ними простежується переміщення примірників від одного власника до іншого. Такі записи проставлено на абсолютній більшості архівних стародруків, найчастіше – на титульних аркушах. Залежно, вочевидь, від керівництва колегіуму й пильності префекта бібліотеки такий власницький запис в одному примірнику міг дублюватися на титулі, останній сторінці книжки, аркушах окремих частин твору.

Наприклад, у четвертому томі «*Sacrae Rotae Romanae decisiones recentiores*» (Мілан, 1731)¹⁶ на титульному аркуші зазначено: «*Collegii Luceoriensis ord[ini]s SS.[antiquissimae] Trinitatis*». Твір францисканця Матвія Августино з Луки¹⁷ «*Officialis curiae ecclesiasticae ad praxim pro foro ecclesiastico*»,

¹⁴ ЦДДА України, м. Київ. – Ф. 710, оп. 2, спр. 1200. – Арк. 43 зв. – 45 зв.

¹⁵ *Левицький, О.* Луцкая старина / *О. Левицький* // Чтения в Историческом обществе Нестора летописца. – Киевъ, 1891. – Кн. 5. – С. 62–63.

¹⁶ *Sacrae Rotae Romanae decisiones recentiores in compendium redactae ad modum indicis per materias, et tractatus n quinque tomus a nonnullis Mediolanensis Athanaei Socii distributae. Tomus quartus continens literas N.O.P.Q.R.* – Mediolani, apud Carolum Joseph Gallum, MDCCXXXI.

¹⁷ *Matthaeuci Augustino. Officialis curiae ecclesiasticae ad praxim pro foro ecclesiastico, tum saeculari, tum regulari, utiliter aptatus, ac sumorum pontificum literis, oecumenicorum conciliorum decretis, sacrorum canonum statutis, necnon recentioribus sacrarum congregationum rescriptis oppurtune instructis. Auctore r.p.f. Augustino Matthaeuci Lucensi, ordinis minorum regularis observantiae sancti Francisci, sacrae theologiae lectore jubilato, ac in Romana curia olim secretario. Opus praelatis, regularium superioribus, parochis, sessariis, cunctisque ecclesiasticis; necnon theologis, dogmatistis,*

опублікований у Венеції 1759 року, також містить на титульному аркуші запис: «Ex Bibliotheca Con[ven]tus Monastyrien Ords Carmelit».

Окремі книжки належали священикам і викладачам колегіуму. Так, на Біблії (*Sacrorum Bibliorum Vulgatae*¹⁸), випущеній 1642 року в Антверпені, є провенієнція: «Ex libris Michaelis Foster Dr. Th.».

Однак найбільше стародруків (близько 180) походить із Луцького єзуїтського колегіуму. Вони не становлять окремої колекції у фонді архіву, і їхню належність до бібліотеки колегіуму засвідчують провенієнції, що мають усталену лаконічну форму: «Належить бібліотеці Луцького колегіуму Товариства Ісуса», «Записана до каталогу книжок Луцького колегіуму Товариства Ісуса», «Із бібліотеки Луцького колегіуму Товариства Ісуса» (відповідно: «Collegii Luceoriensis Societatis IESU», «Ex Cat[alogi] Librorum Coll[egii] Luceor[iensis] Societatis JESU», «Inscriptus Catalogi Collegii Luceoriensis Societatis Jesu», «Ex Bibliotheca Coll[egii] Luceor. Societatis JESU», «Ex libris Collegii Luceor[iensis] Societatis Jesu») тощо. Майже половина провенієнцій містять дату надходження книжки до бібліотеки. Так, на титульному аркуші «Коментарів» іспанського теолога XVII століття Франческо де Мендока¹⁹ (Ліон, 1647), міститься провенієнція: «Ex Bibliotheca Colegii Luceoriensis Societatis Jesu. In[scri]ptus A. D. 1659». Найдавнішою книгою з провенієнцією «Catalogi Collegii Luceoriensis Societatis Jesu» є твір іспанського теолога XVI століття, професора університетів Граца й Саламанки Мартіна Дель Ріо (Дельріо)²⁰ – «Синтагма. Латинські трагедії», що побачив світ 1593 року в Антверпені.

До другої групи входять розширені записи наративного характеру, що вказують на спосіб і обставини надходження книжок у власність інституції: дар, успадкування книжок після смерті власника духовного сану або передачу після смерті світської особи на основі її прижиттєвого розпорядження. Наприклад, на книжці Єроніма Торренса²¹, виданій, очевидно, в 1567 році в Ділінгені-на-Дунаї, на титульному аркуші є запис: «Luceoriensis Conventatus Jesu per W. Gnatowski canonici cantoris Luceorien». А робота іспанського теолога Дієго дела Вера «Paradisus gloriae sanctorum, eorumque triumphus» (Кельн,

canonistis, iudicantibus, causarumque patronis, maxime utile, ac necessarium. – Venetiis, Ex typographia Balleoniana, MDCCXLIX.

¹⁸ *Sacrorum Bibliorum Vulgatae editionis concordantie, ad recognitionem jussu Sixti V, pont. max. Bibliis adhibitam recensitae atque emendate: primum a Francisco Luca theologo et decano Audomaropolitano, nunc denuo variis locis expurgatae ac locupletatae cura et studio V.D. Huberti Phalesii, coenobij Affligeniensis ordinis S. Benedicti subprioris. – Antverpiae, ex officina Plantiniana, Balthasaris Moreti, MDCXLII.*

¹⁹ *Francisci de Mendoca Olysiptonensis e Societate Jesu theologi necnon in Eboresi Academia quendam sacrarum literarum interpretis. Commentarium in quatuor libros regum, tomus secundus. Indicibus necessariis illustratus. Editio postrema. – Lugdunni, sumptibus Laurentij Anisson et Soc, MDCXLVII.*

²⁰ *Martini Antonii Delrii, ex Societate Jesu. Syntagma. Tragoediae Latinae. In tres partes distinctum. Quid in iisdem contineatur, sequens pagina indicabit. – Antverpiae, ex officina Plantiniana, apud Viduam et Ioannem Moretum. MDXCIII.*

²¹ *Confessio Augustiniana in libros quatuor distributa, et certis capitibus locorum theologicorum, qui sunt hodie scitu dignissimi, comprehensa: nunc primum ex omnibus b. Aureli Augustini libris in unum opus bona fide ac studio singulari redacta, per d. Hieronymum Torrensem, Societatis Jesu theologum et Academiae Dilinganae professorem. – [Далі титульна сторінка дуже пошкоджена, але видно, що книга видана в: Dilingae, apud. Sebaldum Mayer, MDLXVII].*

1612²²) містить таку провенієнцію: «Ex libris Collegii Luceoriensis Societatis Jesu, 1671 post mortem A.R.D. Alex[ander] Mogilnicki»²³.

Провенієнції на п'яти книжках свідчать про те, що їх подарував Александр Рамулт 22 листопада 1653 року. Так, на виданні Корнелія Корнеліо а Лапиде «Commentaria in Solomonis proverbial» (Антверпен, 1635²⁴) на титульному аркуші читаємо: «P. Nicolai. Alexandri Ramulth de Jablona A.D. 1637»; іншим чорнилом дописано: «donatus ab eodem Collegio Luceorien. Soc. Jesu 1653, november. 22»; на нумерованому першому аркуші ще один запис: «Inscriptus Catal. Luceoriensis Soc. Jesu». Миколай Александер Рамулт був кустошем колегіати в Ярославі, деканом заславським, пробощем в Острозі, у 1623–1648 роках – офіціалом і каноніком луцьким. Відомо, що його книгозбірня, яку за тестаментом передано острозьким отцям єзуїтам, становила основу бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму²⁵.

Те, що бібліотеку поповнювали з фондушу, засвідчують провенієнції на книжці Антонія Ескобара і Мендоза «In Evangelia temporis commentarii panegyricis moralibus illustrati» (том I; Ліон 1648²⁶): на форзаці – «Coll. Luceor. Sctis Jesu», на палітурці з другого боку – «Accessit Bibliothecae Collegii Luceoriensis Societatis Jesu ex summa Tyskana Anno Domini 1749», на титульному аркуші – «Coll. Luceorien. Sotis Jesu». Чимало книжок, отже, мають дві, інколи три провенієнції, які підтверджують їхню належність до бібліотеки колегіуму.

У збірці є два видання з авторськими дарчими записами: Томаша Млодзяновського «Praelectiones theologicae de Angelis et actibus humanis» (Гданськ, 1667) (записи на титулі: «Inscriptus Catalogo librorum collegij Luceoriensis Societatis JESU 8 july 1669 / Ex dono Authoris libri/ in Congre.../ Calissy 1669») і Петра Квятковського²⁷ (на титульному аркуші: «Pro Bibliotheca Collegii Luceoriensis S. J. дано oblatus ab authore 1742»).

Одне з видань подарував колегіуму його ректор Симон Єляшевич. Мова про твір Тадеуша Юди Крусінського «Prodromus» (Львів, 1734) про посольства

²² R. p. f. Didaci de la Vega, Toletani, ordinis s. Francisci de observantia, s. theolodie lectoris. Paradisus gloriae sanctorum, eorumque triumphus. Conciones et exercitia pia super festa totius anni. Opus novum, multiplici erudicione refertum, in quo de eximijs sanctorum meritis luculenter agitur. A. f. Henroco Paludano minorita observantino Leodiensi, in latinum conversum, permissu superiorum. – Coloniae, apud Ioannem Crithium, sub Signo Galli, MDCX.

²³ Олександр Владислав Могильницький – пробощ, канонік луцький, згодом – королівський секретар.

²⁴ A Lapide Cornelio Cornelii. Commentaria in Solomonis proverbialia. Auctore r. p. Cornelio Cornelii a Lapide e Societate Jesu. Antverpiae, apud Martinum Nutium. Anno MDCXXXV.

²⁵ Ціборовська-Римарович, І. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму..., op. cit., с. 379.

²⁶ R. P. Antonii de Escobar et Mendoza Vallisoletani, e Societate Jesu theologi. In Evangelia temporis commentarii panegyricis moralibus illustrati. Volumen primum. Lignum vitae Chtisti miracula. – Lugduni, sumpt. Haered. Petri Prost., Philippi Borde et Laurentii Arnaud, MDCXLVIII.

²⁷ Collectanea ascetica, exercitiis spiritualibus S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu accommodata ex dotrinis Sacrae Scripturae, ss. Patrum, aliorumque divorum heroicis gestis ac selectioribus historiis desumpta, ad declinandum a malo vitiorum, ad saciendum bonum virtutum, tum theologiarum, quam moralium, de quibus hic luculenter agitur, excitantia concionatoribus quoque, exhortatoribus piisque discursibus perutilis, publico usui proposita. Authore p. Petro Kwiatkowski, Societatis Jesu. – Augustae Vindelicorum et Cracoviae, sumptibus Christophori Bartl, universitatis Cracoviensis bibliopolae, Anno MDCCXLI.

від Польщі до Персії²⁸. Тадеуш Юда Крусінський (1675–1756), єзуїтський місіонер, дипломат, у 1706–1728 роках перебував у Персії, відомий автор творів про Персію, що в XVIII столітті були перекладені з латини різними європейськими мовами і не втратили свого значення дотепер²⁹.

Окремі записи говорять про переміщення книжки після розпуску Товариства Ісуса. Так, твір Філіпа Гартінга «Concionis tergeminae, rustica, civica, aulicae, in omnes domonicas et festa totius anni» (Кельн, 1694³⁰) містить запис: «Bibliotheka Conts Luceoriensis Car.»; два останні слова перекреслено і вписано: «Horodiensis ordinis Carmelitor»; на звороті титульного аркуша читаємо: «Ex libris Fris Joachimi Porowski (?) S. Mis. Carm.».

Ще одна велика група записів – давні рукописні шифри й позначки бібліотек, які віддзеркалюють схему розміщення і тематичну систематизацію бібліотечного фонду. Інформативність записів різна. Далеко не завжди вони містять повні відомості, що їх прагне отримати дослідник: про пертиненцію (предметну класифікацію) примірника, титулатуру власника, мету, дату, місце й ціну придбання. Дарчі записи фіксують і безпосередній дар, і благодійний учинок донатора. Дарувальниками могли бути як світські, так і духовні особи. Варто також виділити автографи на примірниках видань творів, які автори дарували монастирським бібліотекам або окремим ченцям. Практично всі записи зроблено латиною. Маргіналії про належність примірника бібліотеці здебільшого вміщено на титульних аркушах, подекуди – на форзацах та зворотах титульних аркушів. Майже відсутні маргіналії у формі посторінкових записів, звичні для кириличних стародруків.

Отже, провенієнції свідчать, що колегіум поповнював бібліотеку, купуючи книжки, а також отримуючи їх у спадок після смерті своїх членів і в дар від авторів і керівництва провінції. Найбільше книжок надійшло в 1640–1660 і 1710–1740 роках. На сторінках стародруків єзуїтської книгозбірні з фондів архіву відсутні розлогі, інформативні провенієнційні записи.

Із загальної кількості стародруків три походять із XVI століття, близько ста – із XVII-го. Їх випустили друкарні Амстердама, Антверпена, Ліона, Парижа, Венеції, Болоньї, Рима, Нюрнберга, Інгольдштадта, Аугсбурга, інших німецьких міст. Найбільше видань (близько 40) – із Кельна. Серед стародруків XVIII століття є чимало книг, випущених у Празі, а також у польських містах – Кракові, Сандомірі, Каліші, Оліві. Зафіксовано кілька львівських видань. Регулярно надходила продукція друкарень інших єзуїтських колегіумів. Усі книжки надруковані латинською мовою.

²⁸ Tadeusz Juda Krusinski. Prodomus ad tragicam vertentis belli Persici Historiam. Seu legationis a fulgida porta ad Sophorum regem Szah Sultan Hussein anno 1720, expeditae autentica relatio. Quam redux e Perside legatus Durri Effendi. Turcarum imperatori Achmet III. In scripto cosignavit. Ex turcico, additis scholijs, latine facta. Opera p. Judae Krusiński, Soc. Jesu missionary persici. Accessit eisdem de legacionibus polono-persicis dissertatio. Leopoli, typis coll. Soc. Jesu. Anno Dni 1734.

²⁹ Kolbaja, D. Juda Tadeusz Krusiński – misjonarz, uczony, dyplomata. Zycie i dzieło / Dawid Kolbaja // Pro Georgia. – 1992. – Z. 2. – S. 19–25.

³⁰ Concionis tergeminae, rustica, civica, aulicae, in omnes domonicas et festa totius anni. Pars II. A pentecoste ad adventum r. p. Philippi Hartung, e Soc. Iesu. – Coloniae Agripinae, sumptibus haeredum Ioannis Widenfeldt et Godefridi de Berges, 1694.

Склад фонду визначався потребами монастиря і колегіуму. Бібліотека мала забезпечувати душпастирську й місіюну діяльність членів Товариства Ісуса, а також навчальний процес і виховання учнів. Основну частку фонду становлять книжки релігійної тематики: коментарі до Біблії та Євангелій, твори отців Церкви, теологічні праці членів Товариства Ісуса, агіографічна література, нормативно-регламентуючі документи, що скеровували діяльність ордену, видання його статуту, рішення Тридентського собору, життя святих, збірки проповідей, посібники з риторики, граматики латинської та грецької мов, історичні твори та праці в галузі медицини і математики.

Найширше представлені твори провідних теологів Товариства Ісуса: Клаудіо Аквавіві (1542–1615), Людовіка де Алькаса (1554–1613), Роберта Беларміна (1542–1621), Мартіна Антоніо Дельріо (1551–1608), Християна Маєра (1584–1634), Якоба Альвареза де Паса (1560–1620), Людовіка де Понте (1554–1624), Фердинанда Квірінуса де Салазара (†1646), Максиміліана ван ден Сандена (1578–1656), Ніколо Аванціні (1612–1686), Германа Бузенбаума (1600–1663), Миколая Сераріуса (1555–1609), Франсиска Суареса (1548–1617) та інших. Збереглися примірники третього видання відомого твору засновника ордену Ігнація Лойоли «*Exercitia spiritualis*» (Познань, 1692), орденського статуту «*Regulae Societatis Jesu*» (Рим, 1616). Представлено твори польських філософів-теологів: Томаша Млодзяновського (1622–1686) – автора великої праці «*Integer cursus philosophicus et theologicus*», Яна Моравського (1633–1700) «*Totius philosophiae principia per quaestiones de ente in communi explicata*» (1666), Єжи (Георгія) Генгелля (1657–1727) – автора монографії «*De immortalitate animae humanae veritas*» (1727), Адріана Мясковського (1657–1737), книжка якого «*Introductio in universam Aristotelis philosophiam, seu dialectica*» (1720) містить виклад формальної логіки і використовувалася студентами як вступ до філософії, Шимона Станіслава Маковського (†1683) – визнаного польського проповідника, професора теології і ректора Краківської академії.

Книгозбірня Луцького єзуїтського колегіуму володіла виданнями творів античних авторів, наприклад, Діона Кассія Кокцеана (155–235), автора часто цитованої «Римської історії». Фізико-математичні науки і природничі історія представлені працями італійського вченого епохи Відродження, лікаря, ботаніка, зоолога Улісса Альдрованді, а також італійського гуманіста Амброзія Калепіно (1435–1510), автора відомого латинського словника «*Dictionarium undecim linguarum*» (1502). Словник часто перевидавався, кожне латинське слово було перекладено кількома мовами (переклад польською вийшов 1574 року). Це видання було настільки популярним, що подальші великі багатотомні словники називалися на честь автора «калепіном». Серед інших примітних видань з бібліотеки колегіуму можна назвати твори французького астронома Ніколи Луї де Лакайля, Тіхо Браге, Христофора Клавія, Генріха Глареана, Станіслава Сольського, Адальберта Тилковського, Атаназія Кірхера. Серед історичних творів – видання праць Роберта Беларміна «*Chronologia brevis*», Германа Гуго «*Obsidio Bredae armis Philippi IV...*» та інші. Треба зазначити, що Кірхер, Белармін, Сольський та інші автори були також членами ордену.

Оправи стародруків колегіумної бібліотеки є цікавим об'єктом дослідження для бібліопегістики (спеціальної історичної дисципліни про

історію, техніку й мистецтво оздоблення оправи). Більшість книжок мають великий формат – 2°. Основу орнаментування становлять численні ініціали, кінцівки і заставки, ілюстрацією служить гравюра в рамці на титульному аркуші; текст надруковано у два кольори. Стародруки мають різні оправи – з пергамену, ясно-жовтої шкіри або зі шкіри брунатного кольору зі сліпим тисненням, дошки в пергамені з тисненням у вигляді лінійних рамок, лицевих зображень святих; у центрі в рамках – зображення Діви Марії з Христом на руках; спинка книги прошита в п'яти місцях. У кількох виданнях збереглися фрагменти двох металевих застібок. За оформленням і матеріалом виокремлюються щонайменше п'ять видів оправ. Групи книжок, що мають ідентичні оправи, виготовлені в одній інтролігаторській майстерні або одним майстром. У середниках оправ часто вміщено монограму Товариства Ісуса в різноманітних художніх оформленнях, зображення Діви Марії, голови Ісуса Христа у профіль і інші. За глибшого дослідження оправ належало б порівняти їх з оправами книжок із бібліотек Острозького і Кременецького колегіумів, що зберігаються в НБУ імені В. І. Вернадського.

Отже, історико-книгознавчий аналіз збереженого фонду й вивчення документальних матеріалів дозволяє стверджувати, що основу книгозбірні Луцького єзуїтського колегіуму було закладено в XVII столітті. Майже всі провенієнції на примірниках – лаконічні, однотипні за формою та змістом і засвідчують належність до закладу. Найбільша частина книгозбірні зберігається в Державному архіві Волинської області, але не є окремою структурною одиницею. У перспективі їй слід надати статус окремої книжкової колекції – «Бібліотека Луцького єзуїтського колегіуму. XVII–XVIII» – і внести до Державного реєстру книжкових пам'яток України. Збірка може стати основою реконструкції бібліотеки, каталог якої належить доповнити описами книжок, виявлених за провенієнціями в інших бібліотечних і архівних фондах України³¹.

Oksana KARLINA. An Effort to Reconstruct the Lutsk Jesuit College Library (based on documents held by the State Archives of Volyn Region).

This article attempts to recreate the thematic repertoire of the Lutsk Jesuit College Library based on what have been identified as provenance ledgers (about 200 items) held by the State Archives of Volyn Region. The major share of the fonds was 17th-century religious books which were published in different cities of Poland, France, and Germany. This historical analysis and study of the book confirms the value of the antiquarian collection of the Lutsk Jesuit College Library for bibliopegistic research.

Keywords: Lutsk Jesuit College, library, book repertoire, provenance, bibliopegy.

³¹ Зокрема, у фондах НБУ імені В. І. Вернадського зберігається 11 стародруків, які належали луцьким єзуїтам. До ЦДІА, м. Київ потрапило видання «Statuta Regni Poloniae, in ordinem alphabeti digesta...» (Краків, 1563), яке уклав королівський секретар, перемиський підкоморій, любачівський каштелян Ян Гербурт (1508–1576) і де міститься запис про належність примірника бібліотеці Луцького єзуїтського колегіуму (*Ціборовська-Римарович, І.* Стародруки як джерело до історії Луцька XVI–XVIII ст..., *op. cit.*, с. 146).